

УДК 725.1.025.4(477.51-21Ніжин)

ORCID 0000-0002-3903-6591

DOI: <https://doi.org/10.33838/naoma.28.2019.33-38>**Віталій Остапчук***магістр кафедри архітектурного проектування**ostvit1111@gmail.com**Науковий керівник — Л. В. Прибєга, кандидат архітектури, професор*

НІЖИНСЬКИЙ МАГІСТРАТ: ІСТОРИЯ Й ЗАСАДИ ВІДБУДОВИ

Анотація. У статті висвітлена історична та містобудівна значущість будівлі магістрату в м. Ніжині та обґрунтована необхідність її відбудови. Окреслена методика реставраційної реконструкції й наведені приклади відтворення історичних будівель в Україні та світі. Запропонований авторський підхід до відтворення та перспективи використання відбудованої будівлі.

Ключові слова: Ніжинський магістрат, реставраційна реконструкція, реставраційне відтворення, історична забудова, пам'ятка архітектури, історичне місто.

NIZHYN MAGISTRATE: HISTORY AND PRINCIPLES OF RESTORATION

Vitalii Ostapchuk

Abstract. This article reveals the historical and urban significance of the magistrate in the town of Nizhyn, and explains the necessity of its reconstruction. There is a description of restoration reconstruction methods. This work also gives the examples of reproduction of historical buildings around the world and in Ukraine. The author's approach to reproduction and ways of using a rebuilt building had been proposed in this article.

In 1625 Nizhyn granted the Magdeburg Law. It meant that the town became self-governing. The magistrate was responsible for the administration, household and law. The magistrate building was the center of the composition of the Cathedral Square and played a key role in the town-planning ensemble.

The new brick building was erected instead of the wooden one by Andrii Kvasov which had been damaged by fire at the end of XVIII century. It was two-storey building in the style of classicism with trading rows beside. Unfortunately, the building was ruined due to the series of unpleasant occasions. But there are the architect Kartashevskiy's drawings of the magistrate which he made during the building repair. So it is possible to do the restoration reconstruction which means the construction of a new structure in the same place and in the same forms as previously existing object.

There are a lot of examples of reproduction of the historical buildings in the world such as an Old Town in Warsaw, Riga Town Hall in Latvia, the Saint Marco Cathedral's bell tower in Venice, Saint Michael's Cathedral in Kyiv etc.

The only part of building which is preserved now is the underground floor filled in with soil. So the reconstructed building must be separated from the original part. In order to achieve this, basement should be strengthened and restored first. The new building must be placed on the platform with pile foundation apart from the basement. The reproduced building can be used with its original purpose. It is possible to move the part of the City Council there or the museum of the Magdeburg Law.

Moreover, the reconstruction of the magistrate is important now because of the 400 year anniversary of the granting Nizhyn a Magdeburg Law in 2025.

Keywords: Nizhyn magistrate, restoration, reconstruction, reproduction, historical building, architectural monument, historical city.

Постановка проблеми. Місто Ніжин вперше згадане в літописі 1078 року, а вже в березні 1625 року отримує Магдебурзьке право, що передбачало створення органу місцевого самоврядування — магістрату. Магістрат розглядав адміністративні, господарські, фінансові, поліцейські та судові справи. Для роботи органів самоврядування наприкінці XVIII ст. за проектом Андрія Квасова було зведено мурований будинок магістрату (Шишкіна 264).

На сьогоднішній день будівля втрачена, але може бути відновленою як нагадування про Магдебурзьке право в Ніжині.

Актуальність дослідження. У 2025 році виповниться 400 років з часу надання Ніжину Магдебурзького права. Відновлена споруда магістрату як символ самоврядності, за нинішніх умов децентралізації, нагадувала б про самостійність міста у вирішенні питань внутрішнього управління. На нашу думку, для містян було б приємно відзначити такий солідний ювілей під звуки стінного годинника на вежі поновленої будівлі магістрату, що підвищило б туристичну привабливість Ніжина.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Відтворення ніжинського магістрату було узгоджено з Постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1999 р. № 700 “Про програму відтворення видатних пам'яток історії та культури України”.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Під час дослідження нами віднайдені відомості про Ніжинський магістрат у статтях таких науковців, як О. Морозов та С. Зозуля, де подано детальний опис історії ніжинського магістрату. Теоретична складова реставрації висвітлена у працях архітекторів-реставраторів В. Костюкіна, Л. Прибеги.

Практика реставраційної реконструкції, на прикладах українського досвіду відбудови храмів, висвітлена в публікаціях Л. Прибеги, С. Гаврилюк. Альтернативним способом відтворення образу пам'яток присвячені праці О. Ремешило-Рибчинської та М. Брич.

Зазначення невіршених раніше питань загальної проблеми, яким присвячується стаття. Частина будівлі магістрату була втрачена внаслідок недбалості чиновників у XIX ст., а торгові

ряди були знесені радянською владою у 1950-х роках (замість відбудови після підпалу частинами відступаючої Червоної армії у 1941 р.). Цілком закономірною є потреба реабілітації магістрату. Відтворення даної будівлі сприятиме відновленню цілісності містобудівного утворення.

Новизна наукового дослідження. У попередніх дослідженнях науковцями висвітлена лише часткова історія будівлі. Пропоноване нами дослідження передбачає доповнення відомостей та порушує питання про реконструкцію цієї історичної споруди як важливої частини містобудівного ансамблю.

Методологічне або загальнонаукове значення авторських розробок. Пропоноване автором відновлення ніжинського магістрату сприятиме збагаченню відомостей про архітектуру і досвід відбудови в пам'яткоохоронній сфері.

Виклад основного матеріалу. Будівля міського магістрату з торговими рядами відігравала важливу роль в містобудівному ансамблі та була невід'ємною частиною забудови, основою композиції колишньої Соборної площі, а зараз — вулиці Гоголя.

На сьогодні не збереглося відомостей про першу дерев'яну споруду магістрату. Найімовірніше, так трапилося через часті пожежі та військові заворушення, адже її неодноразово руйнували та перебудовували. Після чергової пожежі в 1754 р. було прийняте рішення замість дерев'яної звести муровану будівлю.

Побудований за проектом Андрія Квасова ніжинський магістрат був типом міської ратуші кінця XVIII — початку XIX ст. (Морозов 62): прямокутний у плані, витягнутий, симетричний за структурою, вирішений у стилі класицизму, складався з центрального двоповерхового корпусу і прилеглих до нього обабіч одноповерхових торгових рядів. Подібне поєднання функцій адміністративної будівлі і торгових лавок характерне для доби класицизму. Центральний корпус з мезоніном увінчаний сферичною банею на восьмигранному підбаннику, а на одній з його граней розташовувався міський годинник. Мезонін мав балкон і велике “палладіанське” вікно в ніші. Головний вхід до будинку по осі першого поверху був вирішений у вигляді триумфальної арки. Фасади торгових рядів виконані

Іл. 1. Будівля магістрату в Ніжині (реконструкція). (Морозов “Ніжинський магістрат”)

мотивом римської ордерної аркади з ризалітами на кінцях, акцентованими трикутними фронтонами. Всі приміщення мали муровані склепіння (іл. 1) (Вечерський 157).

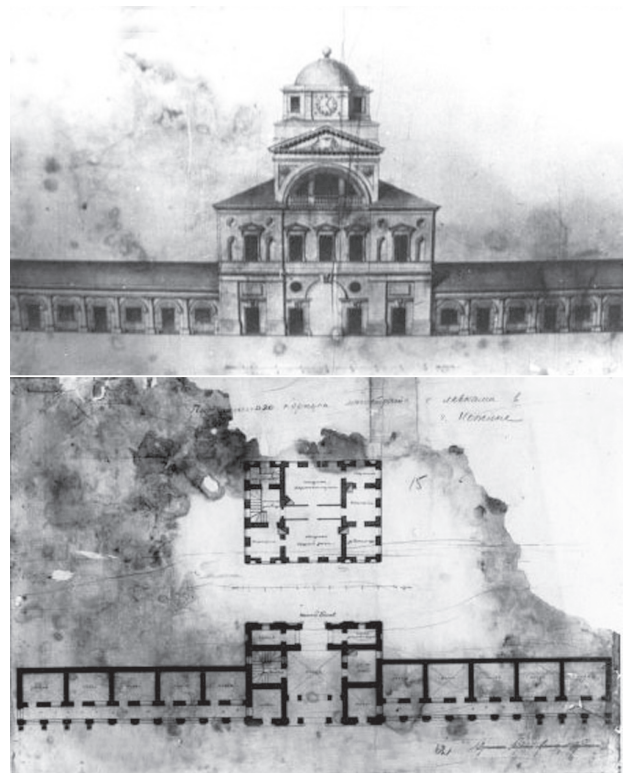
У травні 1798 року будівля знову постраждала від пожежі. Знову постало питання про відбудову, керівництво якою доручили відомому чернігівському архітекторові Антону Карташевському. Він розробив креслення фасадів і планів магістрату, які зараз зберігаються у Санкт-Петербурзі (РФ) в Центральному державному історичному архіві (іл. 2).

Минуло 27 років і магістрат, через відсутність належного догляду, знову потребував ремонту. Кошти, виділені у 1825 р. на ремонт, були розтрачені, що стало причиною судового розслідування. Корпус магістрату перебував в аварійному стані і невдовзі почав руйнуватися. У червні 1830 р. було вирішено розібрати будівлю. Остаточоно розбирання центральної частини магістратського корпусу було завершено у 1849 р.

Хоча центральний корпус магістрату зазнав руйнації, бокові торговельні ряди лишилися стояти вздовж Гоголівської вулиці. Але й вони були спалені частинами Червоної армії під час відступу в 1941 р. Рештки стін колишнього магістрату височіли аж до 1957–1958 рр. Про це свідчать фотографії, які досі зберігаються у фондах Ніжинського краєзнавчого музею. Чергова післявоєнна реконструкція міста не залишила жодного сліду від будівлі міського магістрату. Про сказане вище йдеться у науковій праці О. Морозова “Міський магістрат — невід’ємна частина історичного ландшафту Ніжина”.

Для відтворення важливого для міського середовища об’єкта необхідно провести ґрунтовні дослідження та реставраційну реконструкцію втраченої історичної будівлі.

Реставраційна реконструкція в сучасній пам’яткоохоронній науці означає зведення нової споруди на місці і в формах раніше існуючого об’єкта і розглядається як один з виняткових заходів охорони об’єктів історико-архітектурної спадщини (Прибега, “Методологічна” 242).

Іл. 2. Фасад та плани магістрату в Ніжині. Креслення А. Карташевського. (Морозов “Ніжинський магістрат”)

Іл. 3. Залишки міського магістрату.
 Фото кінця 1950-х років (Зозуля, Морозов 60)

Прикладом реставраційних реконструкцій може слугувати ратуша в Ризі, для відбудови якої був знесений корпус Ризького технічного університету, збудований на місці ратуші. Також до найвідоміших реставраційних реконструкцій належить відбудова Старого Міста у Варшаві, дзвіниці собору Св. Марка у Венеції. Україна також має досвід у цій сфері. На нові обмірних креслень було відбудовано підірваний радянською владою Михайлівський Золотоверхий собор у Києві, а також Успенський собор, храм Різдва Хрестового. Втрачені споруди відновлювали по всій території України, зокрема, Свято-Успенський кафедральний собор у Полтаві, Успенський собор у Володимирі-Волинському, Свято-Василівський собор в Овручі, П'ятницьку церкву в Чернігові тощо. Треба зауважити, що Ніжин має власний досвід реставраційної реконструкції, наприклад, Богоявленська церква, дзвіниця церкви Іоанна Милостивого, дзвіниця Введенського монастиря.

Як вже було сказано, будівля магістрату майже повністю втрачена. За словами ніжинського археолога І. Кедуна, збереглися лише засипані ґрунтом підвали. Тому важливо провести консервацію цих частин будівлі з перспективою використання їх як туристичного об'єкта. Необхідно забезпечити збереження оригінальних частин під час реконструкції. І нами запропоновано, як цього можна досягти шляхом відокремлення будівлі відбудованого магістрату від

оригінальних частин. Отже, необхідно влаштувати окремі точкові фундаменти навколо підвалів, на яких пізніше спорудити платформу для розташування реконструйованої будівлі, котра відіграватиме роль межі між оригінальною і відтвореною частинами та слугуватиме постаментом для "будівлі-пам'ятника". На довершення слід зауважити, що використання у роботі сучасних матеріалів вказуватиме на час проведення реконструкції.

У контексті окресленої теми постає питання щодо вигляду, в якому слід відтворювати будівлю, адже за фотографіями початку — середини ХХ ст. видно, що західне крило торгових рядів зазнало перебудов у стилі еклектики. Фасад був покритий рустами й увінчаний характерним для кінця ХІХ — початку ХХ ст. карнизом і аттиками (іл. 3).

Як бачимо, ця перебудова здійснювалась тоді, коли корпус магістрату був вже розібраний, тому між торговими рядами утворився вільний простір і вони стали окремими будівлями. Автором розроблено пропозицію про відбудову всього комплексу магістрату, тому будівлю слід відновлювати в класицистичних формах.

На жаль, на сьогодні не збереглися креслення А. Квасова, за якими будівля споруджувалася, натомість наявні обмірні креслення А. Карташевського, за якими можна відновити будівлю магістрату в первісних формах. Таким чином, пропонувану реконструкцію можна класифікувати як реставраційне відтворення. За Л. Прибеґою:

... під цим терміном розуміємо відбудову архітектурної форми втраченої споруди, що ґрунтується виключно на достовірних матеріалах, тобто таких, які містять вичерпну інформацію про відповідний об'єкт, його архітектурно-пластичне вирішення, конструктивно-технічну структуру. ("Методологічна" 246)

Відповідно до сучасних вимог, відбудована будівля має бути доступною для маломобільних груп населення (МГН). Для цього необхідно влаштувати пандус або ліфт у місці спуску в підземелля. Проблема доступності МГН до верхніх поверхів магістрату можна вирішити шляхом влаштування спеціальних сходових підйомних механізмів для людей в інвалідних візках.

Відтворену будівлю можна використовувати за прямим призначенням: торгові ряди — для торгівлі, а до магістрату перенести частину міської ради або створити тут музей ніжинського самоврядування.

Головні висновки. В статті розкрито містобудівну та історичну роль магістрату й порушено питання його реконструкції. Також проаналізовано історію будівлі і зміни, яких вона зазнала за роки існування, й на цій підставі подано

пропозицію про відбудову об'єкта та можливості його використання в майбутньому.

Відбудова магістрату стане важливим вкладом у відновлення історичного середовища тисячолітнього Ніжина.

Перспективи використання результатів дослідження. Запропоновані методологічні засади відбудови магістрату можуть стати підґрунтям для практичної реалізації реконструкції історичної споруди.

Цитовані праці

- Вечерський, В. *Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України*. Київ, 2002. Друк.
- Гаврилюк, С. “Реконструкція пам'яток церковної архітектури Волині у другій половині XIX — на початку XX століть”. *Етнічна історія народів України*. 13 (2002): 9–12. Друк.
- Зозуля, С., О. Морозов. “Втрачені пам'ятки Ніжина — споруди міського та грецького магістратів”. *Сіверщина в історії України*. 10 (2017): 59–67. Друк.
- Косточкин, В. “О сущности архитектурно-реставрационного искусства” *Архитектура СССР* 3 (1968): 57–58. Печать.
- Морозов, О. “Міський магістрат — невід'ємна частина історичного ландшафту Ніжина”. *Відлуння віків* 1 (2004): 61–64. Друк.
- Морозов, О. “Ніжинський магістрат — невід'ємна частина історичного ландшафту стародавнього міста”. *НИЖИН: сторінки історії стародавнього міста*. Веб. 4 Берез. 2019. https://nyzhinhistory.ucoz.com/publ/nizhinskij_magistrat_nevid_39_emna_chastina_istorichnogo_landshaftu/1-1-0-17
- Прибега, Л. “Методологічна сутність та методичні засади пам'яткоохоронного переміщення об'єктів культурної спадщини”. *Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр.* 15 (2009): 18–23. Друк.
- Прибега, Л. *Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України*. Київ: Мистецтво, 2009. Друк.
- Прибега, Л. “Реставраційні реконструкції в пам'яткоохоронній практиці України”. *Праці центру пам'яткознавства* 2 (1993): 84–97. Друк.
- Ремешило-Рибчинська, О., М. Брич. “Відтворення архітектурного образу втраченої пам'ятки за допомогою мультимедійних технологій (на прикладі церкви XVIII ст. у с. Підгірці)”. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія : *Архітектура* 757 (2013): 36–40. Друк.
- Шишкіна, Ю. “Діяльність архітектора А. В. Квасова у Глухові”. *Сіверщина в історії* (2016): 263–266. Друк.

References

- Vecherskyi, V. *Vtracheni Obiekty Arkhitekturnoi Spadshchyny Ukrainy*. Kyiv 2002. Druk.
- Navyrlyuk, S. “Rekonstruktsiia Pamiatok Tserkovnoi Arkhitektury Volyni U Druhii Polovyni KhIKh — Na Pochatku KhKh Stolit”. *Etnichna Istoriiia Narodiv Ukrainy*. 13 (2002) 9–12. Druk.
- Zozulia, S. O. Morozov. “Vtracheni Pamiatky Nizhyna — Sporudy Miskoho Ta Hretskoho Mahistrativ”. *Sivershchyna v Istorii Ukrainy*. 10 (2017) 59–67. Druk.
- Kostochkin, V. “O sushhnosti arkhitekturno-restavracionnogo isskustva” *Arkhitektura SSSR* 3 (1968): 57–58. Pechat`.
- Morozov, O. “Miskyi Mahistrat — Nevidiemna Chastyna Istorychnoho Landshaftu Nizhyna”. *Vidlunnia Vikiv* 1 (2004) 61–64. Druk.
- Morozov, O. “Nizhynskiy Mahistrat — Nevidiemna Chastyna Istorychnoho Landshaftu Starodavnoho Mista”. *NIZHYN: Storinky Istorii Starodavnoho Mista*. Web. March 4. 2019. https://nyzhinhistory.ucoz.com/publ/nizhinskij_magistrat_nevid_39_emna_chastina_istorichnogo_landshaftu/1-1-0-17
- Prybieha, L. “Metodolohichna Sutnist Ta Metodychni Zasady Pamiatkoohoronnoho Peremishchennia Obiektiv Kulturnoi Spadshchyny”. *Pratsi Tsentru Pamiatkoznavstva Zb. Nauk. Pr.* 15 (2009) 18–23. Druk.

- Prybieha, L. Okhorona Ta Restavratsiia Obiektiv Arkhitekturno-Mistobudivnoi Spadshchyny Ukrainy. Kyiv Mystetstvo 2009. Druk.
- Prybieha, L. “Restavratsiini Rekonstruktsii V Pamiatkookhoronni Praktysi Ukrainy”. *Pratsi Tsentru Pamiatkoznavstva* 2 (1993) 84–97. Druk.
- Remeshylo-Rybchynska, O. M. Brych. “Vidtvorennya arhitekturnoho obrazu vtrachenoyi pamyatky za dopomohoyu multymedijnyh tehnolohij (na prykladi cerkvy XVIII st. u s. Pidhirci)”. *Visnyk Nacionalnoho universytetu “Lvivska politehnika”*. Seriya : *Arhitektura* 757 (2013): 36–40. Druk.
- Shyshkina, Yu. “Diialnist Arkhitekтора A. V. Kvasova U Hlukhovi”. *Sivershchyna v Istorii Ukrainy* 9 (2016) 263–266. Druk.

Подано до редакції: 27.05.2019

Рецензенти:

Ковальська О. Є. — кандидат архітектури, доцент кафедри АПЦБС КНУБА;

Прибга Л. В. — кандидат архітектури, професор.